

Владислав Верстюк,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії
Української революції 1917–1921 рр.,
Інститут історії України НАНУ,
Vladyslav Verstiuk
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department
of History of the Ukrainian Revolution, 1917–1921,
Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine,
vverst@ukr.net

Україна: виклики 1918 року

Ukraine: Challenges of 1918

Стаття присвячена Українській революції 1917–1921 рр. Автор дає стислу характеристику її історичного значення, а головну увагу зосереджує на визначенні причин поразки. У фокус авторської уваги потрапляє 1918 рік – час головних подій революції, пов'язаних з проголошенням незалежності Української Народної Республіки і одночасно початком російсько-української війни, Берестейським мирним договором, німецькою військовою присутністю в Україні, гетьманським режимом П. Скоропадського та антигетьманським повстанням. Така потужна подієва динаміка – свідчення високої соціальної турбулентності, в яку потрапила Росія на завершальному етапі Світової війни і яка передалася Україні. Вихід війни шляхом братання з ворогом, брутальний перерозподіл землі, спровоковані більшовиками, остаточно підірвали соціальні, політичні та економічні підвалини, привели до розриву зв'язків між «владою» та «суспільством», ліквідації суспільного договору, який є фундаментом державності.

Початок 1918 р. виявив повну неготовність української еліти до такого повороту подій. Вона до останнього перебувала в полоні автономістсько-федералістських ілюзій. Лише більшовицька навала, за

словами М. Грушевського, звільнила українців від «песьйого обов'язку» перед Москвою. Запізнілі спроби творити власну армію були невдалими, тому єдиним способом захисту від більшовицького наступу на той момент стало підписання мирного договору з країнами Четверного союзу.

На думку автора, сучасна історіографія так і не дала розгорнутої переконливої відповіді на питання про метаморфози української і виконавчої, і законодавчої влад після їх повернення до Києва у березні 1918 р. В їх поведінці бачиться розгубленість і нездатність до активних дій, формулювання стратегічних, доленосних гасел, які б дозволили зміцнити державу, вивести її на шлях постреволуційного незалежного розвитку. Закрадається думка, що ідея самостійної держави, проголошена за певних обставин IV Універсалом, на практиці виявилася непідйомною для реалізації Центральною Радою.

Поставши як альтернатива парламентській за формою, демократичній за ідейним спрямуванням УНР, гетьманат функціонував як авторитарно-бюрократичний режим з близькими до диктаторських повноваженнями глави держави і суттєвими обмеженнями демократичних свобод, отже, не мав надійної соціальної опори. Особливо незаперечною виглядає повна залежність гетьманської влади від німецько-австрійської військової присутності. Автор припускає, що Українська Держави могла б зберегтися і закріпитися лише за однієї умови, коли б Четверний союз виграв світову війну. Але цього не сталося, і гетьманський режим проіснував ще менше за УЦР.

Стаття підводить до думки, що головною причиною поразки революції варто визнати недостатню підготовленість тодішньої нації до повнокровного державного життя, брак розуміння нею важливості власної держави і необхідності її відстоювання. Українська еліта, представлена переважно інтелігенцією, виявилась малочисельною, а маси – неконсолідованими, з невисоким рівнем національної свідомості. Ця обставина сприяла переміщенню революційних пріоритетів з національних завдань на соціальні, що не дозволило організувати ефективну оборону країни, знайти зовнішньополітичну підтримку в Європі і привело до окупації України більшовицькими силами Росії.

Ключові слова: Українська революція, національна еліта, українсько-російська війна, Перша світова війна, німецько-австрійська окупація.

The article is dedicated to the Ukrainian revolution of 1917–1921. The author provides a brief description of its historical significance, and pays special attention to determining the reasons for defeat. The author focuses on 1918 – the time of the main events of the revolution associated on the one hand with the proclamation of the independence of the Ukrainian People’s Republic and on the other hand the beginning of the Ukrainian-Russian War, the Peace Treaty of Brest-Litovsk, the German military presence in Ukraine, the Hetman’s Regime of P. Skoropadsky and the anti-hetman uprising. Such powerful dynamics is a testimony to the high social turbulence that effected Russia in the final stages of the World War I and then spread to Ukraine. Ending war by fraternizing with the enemy, and red is tributing land brutally by the Bolsheviks, finally under mined the social, political and economic foundations, led to both break of ties between “power” and “society”, and the elimination of the social contract, which is the foundation of statehood.

The beginning of 1918 revealed the complete unwillingness of the Ukrainian elite to such a turn of events. It was under autonomous-federalist illusions till the very end. According to M. Hrushevsky, only the Bolshevik invasion freed the Ukrainians from the “dog’s duty” to Moscow. Late at tempts to create their own army were unsuccessful, so the only way to protect the country from the Bolshevik invasion at that time was to sign a peace treaty with the countries of the Quadruple Alliance.

According to the author, modern historiography has not given a full and convincing answer to the question of the metamorphosis of the Ukrainian executive, and legislative authorities after their return to Kyiv in March 1918. Their behaviour shows signs of confusion and inability to engage in active actions, to formulate strategic and fateful slogans, which would have allowed to streng then the state, bring it to the path of post-revolutionary independent development. It may seem that the idea of an independent state, proclaimed in certain circumstances in the IV Universal, in practice turned out to be extremely difficult for the Central Rada.

Arosen as an alternative to the Ukrainian People’s Republic (parliamentary by form, and democratic by ideological orientation), the Hetmanate functioned as an authoritarian-bureaucratic regime close to dictatorial in terms of the power of the head of state and significant restrictions of democratic freedoms. There fore, it had no reliable social support. Particularly undeniable is the complete dependence of Hetman’s power from the German-Austrian military presence. The author suggests

that the Ukrainian State could have survived and consolidated only under one condition – if the Quadruple Alliance had won the World War. But this did not happen, and the Hetman regime existed even less time than the Ukrainian Central Rada.

The article leads to the idea that the lack of readiness of the nation for a full-fledged state life, the lack of understanding of the importance of its own state and the need for its advocacy should be recognized as the main reasons for the defeat of the revolution. The Ukrainian elite, represented mainly by the intelligentsia, appeared to be small in number, and the masses – unconsolidated, with a low level of national consciousness. This circumstance fostered the shift of revolutionary priorities from national tasks to social ones, which did not allow to organize an effective defense of the country, to find foreign-policy support in Europe and consequently led to the occupation of Ukraine by the Bolshevik forces of Russia.

Key words: *the Ukrainian Revolution, national elite, the Ukrainian-Russian war, World War I, the German-Austrian occupation.*

Українська революція 1917–1921 рр., столітній ювілей якої українці відзначають два останні роки, безперечно є однією з найважливіших подій в модерній історії України. Вона форсувала розвиток українського національно-визвольного руху, остаточно перевела його з площини національно-культурних домагань у площину політичну, а ідею української державності з площини теоретичних дискусій – у площину практичної реалізації. В її ході були здійснені перші в ХХ ст. українські державотворчі проекти, достатньо контроверсійні за своєю суттю. Революція вивела на авансцену історії нову політичну еліту України, виявила потенційні можливості мобілізації української нації, Вона привернула увагу зовнішнього світу до проблеми неминучості вирішення українського питання, і воно по великому рахунку вже не сходило з порядку денного аж до розпаду СРСР та проголошення сучасної української держави, а разом з тим Українська революція продемонструвала і слабкі сторони, спричинені деформованістю соціальної структури, нечисельністю еліти, зародковим станом націотворчого процесу. Не зважаючи на величезний поступ в окремих ділянках суспільного

життя, спричиненого Українською революцією, вона зазнала поразки. Жоден з покликаних до життя питомих українських державницьких проектів не був здійснений, Україні не вдалося вийти з силового поля сусідніх держав, її землі залишилися фрагментами територій інших держав, а нова еліта стала ядром нової хвилі української еміграції, тепер вже політичної. Останні обставини сформуvalи декілька повчальних уроків, які необхідно добре вивчити і засвоїти.

Вважається, що найменш успішними в Українській революції були 1919 та 1920 роки. Відсутність чіткої стратегії державотворчого курсу Директорією, а відтак часта зміна урядів, брак зовнішньої підтримки у боротьбі як з білою, так і червоною Росією, недостатність підтримки власним громадянством, суперечки при конструюванні соборної держави між проводом УНР та ЗУНР обумовили поразку українського державотворчого проекту, але, на мою думку, це був закономірний наслідок подій, які передували відновленню Директорією Української Народної Республіки. Я метафорично формулюю їх як виклики 1918 р., пов'язані зі спробами і способами творення національної державності. Деякі з них давали себе знати ще 1917 р., але найгостріше виявилися 1918 р. Що це за виклики, в чому ж вони полягали?

Глибинні революції як правило не обмежуються разовим оновленням влади, а проходять чергування різних, часто контрверсійних владних моделей. Знуртоване революцією суспільство прагне пошуку нових форм організації. Такі пошуки ведуть не лише до оновлення інститутів влади, але й суттєво змінюють суспільство. Особливістю революцій є й те, в їх ході історія наче починається з нуля, весь старий досвід, бюрократичний державний апарат, законодавство, суспільні ієрархії, політична еліта, навіть культура не просто бувають поставлені під сумнів, а відкинуті геть як такі, що не витримали випробування часом, на зміну їм має прийти нова суспільна організація. Спочатку її форми лише вгадуються, тому початок революції завжди супроводжується завищеним порогом суспільних очікувань, ейфорією

сподівань, які гаснуть в міру того як на зміну сталому порядку приходить хвиля деструктивної людської енергії.

Становлення нових форм влади відбувається в драматичних колізіях, із застосуванням збройної сили, протистоянням в революційному суспільстві, яке нездатне до суголосних компромісних політичних рішень. Опанування суспільної енергії це іспит для нових політичних систем, які пропонуються революцією. Як правило вгамувати розбурхане революцією суспільство одразу не вдається жодному політичному режимові. Початку революції відповідають слабкі системи влади, які, не маючи достатньої легітимності та сили, змушені опиратися на низові органи самоврядування, політичні партії інші представництва народовладдя (з'їзди, громадські організації). В міру розвитку революції такі системи стають неефективними, нездатними швидко і кардинально міняти політичний курс, а головню тримати під контролем суспільну енергію. Їм на зміну з'являються жорсткіші політики, які не стільки шукають легітимності як опори на збройну силу, внутрішню, а при її відсутності зовнішню. В революціях військові часто беруть на себе тягар політики. Революційна енергія мас незмінно згасає, частково в боротьбі з політичними режимами, частково в буденній боротьбі за виживання. Нарешті революцію виграє найжорстокіша і найцинічніша влада, яка не зупиняється перед крайніми засобами зміцнення самої себе, насамперед масовим терором. Ця нова влада часом виявляється ще гіршою за стару дореволюційну, більш агресивною та авторитарною. Тому завершення революцій завжди супроводжується суспільним розчаруванням, депресією і апатією. Принаймні так виглядав перебіг подій, покликаних до життя після падіння самодержавства в Росії.

Важливо наголосити на тому, що Українська революції, будучи самостійним явищем, була тісно прив'язана до Російської революції, яка наклалася на її хід і негативно вплинула на кінцевий результат. Українцям довелося виборювати свої права у змаганні з російськими політичними силами різного соціаль-

ного та ідейного спрямування, які проте одностайно мислили категоріями «єдиной и неделимой» Росії. В ході революції відбулося кілька російсько-українських воєн, як з «червоною» так і «білою» Росією. Перша з них почалася на зламі 1917–1918 рр. Російська революція носила тотальний руйницький характер. Повалення більшовиками Тимчасового уряду, розклад старої армії, вихід із світової війни шляхом братання з ворогом остаточно підірвали соціальні, політичні та економічні підвалини, на яких трималася країна. Буквально за кілька місяців Росія перетворилася в країну маргіналів, людей позбавлених соціального статусу, безвідповідальних перед законом та мораллю. Після розгону Установчих зборів був втрачений останній шанс для знаходження політичного консенсусу мирним демократичним способом. Кілька років основною формою суспільного діалогу в країні стала збройна боротьба. Недовойована світова війна обернулася страшнішою – громадянською. Не секрет для більшовицьких вождів революція в Росії на початку 1918 р. розглядалась лише як перший крок до всесвітньої пролетарської революції. Все, що мислило інакше і стояло на шляху до цієї мети, визнавалося за контрреволюцію і мусило бути знищеним. Насамперед стріли гніву були спрямовані проти України.

Отже, на що треба звернути увагу, вивчаючи історію 1918 р. – це розрив зв'язків між «владою» та «суспільством», відсутність суспільного договору, який є фундаментом державності. Я маю на увазі не якусь конкретно владу чи УЦР, чи РНК, чи якісь інші регіональні влади. Влада як така на початку 1918 р. втратила свою силу. Досліджуючи революційні процеси Річард Пайпс точно помітив, що, втративши царя, Росія повернулася до свого природного укладу «козачої вольниці», яка розумілась як необмежена свобода». Цієї свободи було надто багато, вона зруйнувала не лише архаїчну царську бюрократичну машину, але й соціальну і виробничу структуру суспільства. Вершиною цієї руйнації став Жовтневий переворот у Петрограді. Видатний філософ і соціолог, а разом з тим учасник революційного руху,

Ф. Степун в книзі «Бывшее и несбывшееся»¹, розмірковуючи над перебігом російської революції, її переходом з фази «лютий» у фазу «жовтень», висловив цікаву думку, яка, правда, не завоювала великої кількості прибічників і залишилась майже непоміченою, між тим не є безпідставною. Ф. Степун не згоджувався з протиставленням Лютого і Жовтня як двох різних періодів революції. На його думку «Жовтень народився не після Лютого, а разом з ним, може бути навіть раніше його; В. Леніну тому тільки і вдалося перемогти Керенського, що в російській революції порив до свободи з самого початку приховував у собі і волю до руйнування».

Для українців є надзвичайно важливою дата 22 січня 1918 р., проголошення Центральною Радою IV Універсалом незалежності УНР. Передусім суспільним загалом вона сприймається як символічна дата, без особливої прив'язки до конкретно-історичних обставин. І лише те вузьке коло дослідників, які безпосередньо займаються вивченням історії революції, розуміють весь драматизм цього проголошення, його зумовленістю не стільки наявністю внутрішніх ресурсів для будівництва держави, скільки зовнішніми факторами, а передусім більшовицькою експансією.

Факт оголошення Раднаркомом війни УНР, а потім перехід до відкритих військових дій виявив повну неготовність української еліти до такого повороту подій. Протягом 1917 р. вона конфронтувала з Тимчасовим урядом, а згодом і більшовиками, але не розглядала ймовірність війни з ними. Модель національно-територіальної автономії, якої довший час дотримувалася УЦР, жодним чином не була пов'язана із застосуванням збройної сили. Лише більшовицька навала, за словами М. Грушевського, звільнила українців від песьйого обов'язку перед Москвою. Запізнілі спроби творити власну армію були невда-

¹ Степун Ф. Бывшее и несбывшееся. Ел. реж. доступу https://royallib.com/.../stepun.../bivshee_i...

лими, тому єдиним способом захисту від більшовицького наступу на той момент стало підписання мирного договору з країнами Четверного союзу. Але цього можна було досягти лише змінивши зовнішньополітичну парадигму. Відомо, що УЦР була прихильна до Антанти, намагалася зберегти східний фронт, принаймні в межах України. Та ні фронт не вдалося зберегти, ні отримати юридичне визнання союзників. Руїницькі дії більшовиків змусили їхати до Бресту. Діставши військову допомогу від Німеччини та Австро-Угорщини, лідери УЦР втримали владу, дістали міжнародне визнання, але, на мою думку, значно втратили суспільну підтримку, адже чотири роки суспільство сприймало німців та австрійців як ворогів. Подальший розвиток подій, пов'язаних з необхідністю виконання умов «хлібного миру», ще більше посилив ізоляцію влади УНР. На мою думку, сучасна історіографія так і не дала розгорнутої переконливої відповіді на питання про метаморфози української і виконавчої, і законодавчої влад після їх повернення до Києва у березні 1918 р. В їх поведінці ми бачимо розгубленість і нездатність до активних дій, тоді як події вимагали формулювання стратегічних, доленосних гасел, які б дозволили зміцнити державу, вивести її на шлях постреволюційного незалежного розвитку. Закрадається думка, що ідея самостійної держави, проголошена за певних обставин IV Універсалом, на практиці виявилася невід'ємною для УЦР. Відступ з Києва, перебування у Житомирі, Сарнах та Коростені уряду та ради дуже схематично описані в літературі. Обговоривши питання про воєнну допомогу Німеччини УНР у боротьбі з більшовиками, Мала рада запам'яталася лише законами про запровадження григоріанського календаря та середньоєвропейського часу, затвердження гербом УНР тризуба, законами про гривню та громадянство УНР. Напевно ці закони були важливими, але чи першочерговими. Описуючи цей період дослідники не оминають брошури М. Грушевського «На порозі нової України», в якій йдеться про кінець московської орієнтації, орієнтацію західноєвропейську, нові українські перспективи. Але історики практично не пишуть, на якій хвилі писалася

ця праця. Сам Грушевський у передмові до праці порівнює себе з французьким просвітником XVIII ст. Кондорсе, який викладав своє бачення модернізації суспільного життя. Грушевський дав своїй праці промовистий підзаголовок «гадки і мрії». Реальні справи в країні залишилися поза увагою її очільника («свої гадки я звертав у нім не на справи біжучого дня, а поверх них звертався до будочности»²), він поринув у футурологію. Мало чим у цей період заявив про себе і український уряд.

Тут згадуються свідчення Є. Коновальця: «Ми були дуже молоді й дуже недосвідчені. Все воно вкупі: ідеалізм, молодість, недосвід і наївність – почали мститись на нас з перших наших починів на київському ґрунті. Найбільше попеклися ми на нашій вірі у провідників тодішнього українського революційного руху. Вони користувалися в наших очах недосяжним авторитетом. І хоч як боляче відчували ми їхню *нехіть до нашої ідеї*, самостійної та незалежної Української Держави, а проте ми не зневірювалися в них. Та швидко ми були *примушені* ставитися критичніше до діяльності діячів Центральної Ради, бо бачили наглядно, що їхня політика вводить у краю замість ладу щораз більшу анархію, яка не тільки виключає організацію війська, але веде державу до неминучої руїни»³. Є. Коновалець вважав, що прихід німців створив сприятливі умови для державного будівництва, для цього УЦР треба було шукати певного порозуміння з ними, тоді як українська влада робила щось протилежне. Командир січових стрільців свідчить, що за два тижні до 29 квітня повідомив українське керівництво про підготовку державного перевороту, мав з цього приводу зустріч з Грушевським, від якого отримав запевнення, що «Центральній Раді рішучо нічого не грозить»⁴. Нарешті повна пасивність УЦР в

² Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії. К., 1991. С. 4.

³ Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. Прага, 1928. С. 5.

⁴ Там само. С. 6.

день перевороту стала останньою причиною її тихої політичної смерті 29 квітня 1918 р.

Ініціаторами та головними організаторами державного перевороту було німецьке військове командування, ліво-демократичний уряд УНР здався йому недієздатним, тому розпочалися пошуки альтернативи. Вони були недовгими. Німці зупинили свій вибір на П. Скоропадському, людині військовій, звиклій до дисципліни та глибоко не заангажованій в українську політику.

Поставши як альтернатива парламентській за формою, демократичній за ідейним спрямуванням УНР, гетьманат функціонував як авторитарно-бюрократичний режим з близькими до диктаторських повноваженнями глави держави і суттєвими обмеженнями демократичних свобод. По відношенню до попереднього національно-демократичного етапу це була антитеза або спроба його заперечення. Така модель влаштовувала німців, але погано вписувалася у революційну дійсність, не мала широкої суспільної підтримки і могла функціонувати лише за умови присутності зовнішньої військової сили. Сучасна вітчизняна історіографія революції контроверсійно оцінює гетьманську спадщину: від повної і незастережної глорифікації до такої ж за повнотою критики. Складно сказати де тут проходить золота середина. Знову ж на пам'ять приходить характеристика дана гетьману Є. Коновальцем: «... П. Скоропадський це людина чесна, але дуже слабівільна, українському народові та його справам дуже й дуже далека; видно було, що Гетьман завзято вчився української мови, бо від часу першої моєї розмови з ним до слідкуючої зробив великі поступи; майже в кожній розмові зі мною підкреслював, що керується він лише добром України й нарікав, що українці не хочять його підтримати, але одночасно оточував себе людьми крайньо ворожими до всього українського і майже сліпо слухав їхніх порад і вказівок»⁵. У цьому зв'язку згадується ще один епізод з короткої історії гетьманату. Для своєї легітимізації режим використовував українське

⁵ Там само. С. 10.

козацько-гетьманське минуле, наголошуючи на родинних зв'язках Павла Скоропадського з гетьманом Іваном Скоропадським. Але ось 9 липня засідання Ради міністрів почалося з позачергового повідомлення голови уряду про звернення товариства «Батьківщина» з пропозицією встановити 10 липня національне свято вшанування гетьмана І. Мазепи, зробити його вихідним для працівників урядових установ, а також провести в Софіївському соборі панахиду в присутності членів уряду. Товариство звернулося до уряду з проханням провести публічне вшанування гетьмана Івана Мазепи включно з панахидою. Що ж ухвалив гетьманський уряд? Читаємо в протоколі урядового засідання: «Обмінявшись по цьому питанню думкам, Рада Міністрів одноголосно визнала, що день пам'яті Гетьмана Мазепи, національно-патріотична роля котрого в історії України уявляється дуже спірною, національним святом лічити не можна»⁶. Прикметно, що другим на порядку денному було питання про святкування 12 липня в день святих Петра і Павла дня янгола діючого гетьмана. Ухвалили 12 в урядових установах не працювати, а уряду в повному складі бути на урочистому молебні у Софіївському соборі⁷.

Особливо незаперечною виглядає повна залежність гетьманської влади від німецько-австрійської військової присутності. Допускаю, що Українська Держава могла б зберегтися і закріпитися лише за однієї умови, коли б Четверний союз виграв світову війну. Але цього не сталося, і гетьманський режим проіснував ще менше за УЦР.

Завершення Першої Світової війни прийшлося на осінь 1918 р., за чотири роки війна справила величезний вплив на життя світу, особливо Європи. Вона фактично кардинально змінила європейську політичну карту, зруйнувала імперії, які 1914 р. видавалися непохитними, привела в рух процеси модерного державотворення, оперті на гаслі права націй на самови-

⁶ Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2-х томах. Т. 1. К., 2015. С. 134.

⁷ Там само. С. 135.

значення, привнесла нові демократичні й ліворадикальні політичні ідеї. Завершенню війни українці завдячують появою Західно-Української Народної республіки. Її існування теж виявилось драматичним і нетривалим. Можливо викличу в когось заперечення думкою, що історія ЗУНР, за винятком аспектів українсько-польської війни, залишається ще менш з'ясованою, ніж історія УНР та Української Держави. Парадокс полягає в тому, що сьогодні ми стали свідками презентації першого тому «Енциклопедії ЗУНР», але не маємо широкої монографічної літератури з цієї теми.

Підсумовуючи розмову про роль 1918 р. в історії Української революції важливо ще раз повернутися до Берестейського мирного договору, віддаючи належне його місцю в історії становлення української дипломатії, його ролі у боротьбі з більшовицькою агресією, варто також пам'ятати, що в недалекому майбутньому, після завершення Світової війни, він обернувся не на користь України, за якою тягнувся шлейф ворожого посібника. Українська делегація не була допущена на Паризьку мирну конференцію, а питання про незалежну українську державу відкладене на майбутнє.

Поразка національного державотворення в період революції має кілька пояснень зовнішнього і внутрішнього характеру. Головною серед них треба визнати недостатню підготовленість тодішньої нації до повнокровного державного життя, брак розуміння нею важливості власної держави і необхідності її відстоювання. Українська еліта, представлена переважно інтелігенцією, виявилась малочисельною, а маси — неконсолідованими, з невисоким рівнем національної свідомості. Ця обставина сприяла переміщенню революційних пріоритетів з національних завдань на соціальні.

Спочатку, коли внаслідок падіння самодержавства створились сприятливі умови для легального активного громадського життя, а державні органи ще зберігали контроль над ситуацією на місцях, соціальний компонент був приглушений і лише посилював український національний рух. Однак по мірі того, як моральний авторитет і сила влади на території Росії та

України почали занепадати, політичні настрої та поведінка мас радикалізуватися, і значення національного щодалі більше поступалося перед соціальним. Варто звернути увагу, що й очільники УЦР в ході революцій ставали все більш лівими. У березні 1918 р. М. Грушевський у брошурі «На порозі нової України» достатньо прямо висловлювався про те, що Українська держава – не кінцева мета, а лише «форма, яка має бути заповнена соціальним і культурним змістом, відповідно нашим намірам і бажанням, себто бажанням і інтересам трудового українського народу»⁸, іншими словами, держава це засіб поліпшення матеріального і духовного становища трудящих мас. Про це він говорив на урочистому засіданні Малої ради з нагоди першої річниці створення Центральної Ради.

За режиму гетьмана П. Скоропадського, який намагався збудувати Українську державу на засадах консерватизму, поновивши право поміщиків на землю, а одночасно і часткову дію дореволюційного законодавства, соціальна підтримка влади була мізерною. «Українська народна громада» – партія, яку створив гетьман виявилася неспроможною створити уряд, довелося йти на поклін до російських октябристів та кадетів. Вдамся ще раз до цитування вже неодноразово згадуваного мною Є. Коновальця. Він пише: «В момент гетьманського перевороту настрої мас були рішучо ворожі Скоропадському й виключали всяку співпрацю з ним. Ті настрої були так сильні, що підлягали їм і провідники мас, політичні діячі, що їх завданням є критично ставитися до всіх випадків політичного життя»⁹

Влітку 1918 р. радикалізм селянства вступив у гострий конфлікт з державно-національними потребами. Селяни відмовились підтримувати ту державу, яка відбирала в них землю і хліб. Українська ідея виявилась сильно здискредитованою в очах села, яке восени 1918 підняло масовий повстанський рух проти гетьманської держави і знищило її як тільки німецько-австрій-

⁸ Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії. К., 1991. С. 84.

⁹ Коновалець Є. Цитована праця. С. 9.

ські війська відмовилися її захищати. Директорія, що прийшла до влади на хвилі боротьби з гетьманським режимом і проголосила відновлення Української Народної Республіки, так і не спромоглася знайти переконливі в очах селянства аргументи для актуалізації національної ідеї. Ця обставина спричинила гостру і затяжну кризу національної революції, обернулася її поразкою. Своєрідний і прогностичний підсумок революційних подій зробив Є. Чикаленко: «Коли український народ не зумів витворити своєї держави, опираючись на німецьку силу, то з «братською» допомогою поляків або москалів він її не витворить. Для того треба ждати другої світової війни, за якої вже прийде черга і на українську державу, як тепер прийшла на польську...»¹⁰.

Нереалізованим залишився і потенціал Соборної України. Обставини українсько-польського конфлікту, який переріс у відкриту війну, з одного боку підштовхували західноукраїнських політиків до тісного союзу з наддніпрянцями, але з іншого, радикалізм останніх змушував робити кроки назад. Таким чином, можемо прийти до висновку, що перебіг 1918 р. визначив слабкі сторони українського політичного життя та концепцій державотворення чим успішно скористалися країни, які розглядали Україну як потужний економічний ресурс, а не як державусусіда.

REFERENCES

Stepun F. (2000). *Byvshee i nesbyvsheesia*. SPb. [in Russian].

Hrushevskyi M. (1991). *Na porozi novoi Ukrainy: Hadky i mrii*. Kyiv. [in Ukrainian].

Konovalets Ye. (1928). *Prychynky do istorii Ukrainskoi revoliutsii*. Praha. [in Ukrainian].

Ukrainska Derzhava (kviten–hruden 1918 roku). Dokumenty i materialy. Vol. 1. (2015) Kyiv. [in Ukrainian].

Chykalenko Ye. (2005). *Shchodennyk. 1919–1920*. Kyiv–New York, 2005. [in Ukrainian].

¹⁰ Чикаленко Є. Щоденник. 1919–1920. К.–Нью-Йорк, 2005. С. 346.